

Medicine

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

Ref.
No. Ser. 880a

Title: Ayurveda
(B. K. Ch.)

5-7-1941

880

a

880

~~Book on 3114~~~~Incomplete~~

Añjanamīlāna

: Title

:

Añivēśa

: Author

:

:

: Editor

:

:

: Year, Vols.

:

:

: Publisher

880

:

Begins thoroughly

: Remarks

medicine

स्विमे विष्विक्ता वयतिस्मृतः शूलधरो द्वेष्ट मतोदिनि ५६ सूत्राद्यातास्त्वप्राक् पञ्चतिमो ह्यसिध्यति रथ्यागिरु पद्वीगोरो
भ्रमके सशानो गदः ५७ अष्टीर्णपरमकावलेकः चरति वर्णतामूलं रोगं च स नं प्रमः ॥ अत्र दोषानि सारग्रसं जातं हृमिलक्षणे
॥ ५८ इति लम्बवलो कः ॥ इति अवापमघातदिवस्वापोरदादिभिः ॥ पांडुवः पंचनैर्भिन्नैरभिन्नैः पंचमो गदः ५९ पीतचंडः नेत्रवि
ण्मृत्तनरवैः शोथवमिज्वरः ॥ श्वासकासाग्निमांघ्रैश्च युक्तस्यापांडु रोगवान् ॥ ६० ॥ अंत्यशोथिमध्यक्षुशीमध्यशोथं नदुर्बलम् ॥
किं वा ज्वरानि सारिचपांडु रोगी न जीवति ॥ ६१ पीतचंडो मूत्रविण्मृत्तनैर्बहु पिन्ना तु कामला ॥ सेवकृष्ण रक्तपित्तचगदिकैः पीकाम
लाः ॥ ६२ ॥ इति पांडुकामला कुंभिकामला वलो कः ॥ इहं पित्तं विदुः स्रंसं सदेन बहिर्बिले ॥ उद्ध्वचाधोदिधा वेति स्त
पित्तैः नंतु चने ॥ ६३ ॥ सश्लेष्मोर्धमधसे रंदिमार्गं सकफानिलं ॥ साध्यं याप्यमसाध्यं चरत्तपित्तकमादयेत् ॥ ६४ ॥ ज्वरपाका
वमिश्वासतृकसावव्यपांडुना ॥ भुक्ते दाहः सिरस्तापोरे इत्यस्य पित्ततः ॥ ६५ ॥ इति रक्तपित्ता वलो कः ॥ अतिअवाय
मघातदिवस्वापोरदादिभिः ॥ शोषा कुर्वन्ति क्रुद्धा स्तेयश्माणं स्युः कफो ल्वणाः ॥ ६६ ॥ कारं चिरादपाश्चोसरु क कफाम
मिज्वरः ॥ वैश्वयं ह्रुडकश्वासका समस्त क गौरवं ॥ शुक्ले क्षिणी चं मां सेय्यारिं सावक्षया लुति ॥ उदरक्षतं स्या

३१ इत्यनिकफपूयास्ववांतियुक् ॥५॥ कासितिसारपाश्वातिस्वरभेदास्त्वचिज्वरैः ॥ पट्टिरेभिः क्षयोसाध्यः किं वासुककसनज्वरैः ॥ इति क्षया
 वलोकः ॥ प्राणः सद्योषः सोऽज्ञो वक्रात्त्रैलियदासत् ॥ सकासः पंचधा भिन्नैस्तैश्च तेन क्षयेव च ॥ १०॥ कासितेशुष्कमनिलात्पीतात्पीनं
 वमनकदुः ॥ कफः स्वादुकफश्चान्यावसाध्यवुक्तलक्षणे ॥ ११॥ इति कासालोकः ॥ पूर्ववत्फुरुते प्राणो दिष्ठापे च गतिः क्रमात् ॥ जनजा
 ताश्चाहुः प्राधाभिकारि विवेगिनि ॥ १२॥ दिष्ठाश्च जलमंदगंभीरानभि कं पळत् ॥ कं पयत्यंगमाखिलं मदत्यनेन सिध्यति ॥ १३॥ ॥
 इति दिष्ठा कवलोकः ॥ ॥ अधश्चोर्ध्वं कफो वतो यात्यायाति मुदुर्यदा ॥ कफरुखा गतिर्विद्य क नदाश्चासा करोत्यसौ ॥ १४॥ मोहोर्ध्व
 छिन्नतमकश्च जलमं गतिः क्रमात् ॥ मदनानि श्वससु चैरुद्धनोर्ध्वमधोनत् ॥ १५॥ विच्छिन्नो वेगिं छिन्नेन तमकेनासि मूर्ध्वरुक्
 रुद्धेण श्वसनेनाध्यपूर्वे साध्या ननेत्रयः ॥ १६॥ इति श्वासावलोकः ॥ अत्यस्तभाषघाताद्यैश्चैर्द्वैः स्वरामयाः ॥ पोछाप्रे
 रथकं समस्तैश्च भेदसा चक्षयेन च ॥ १७॥ स्थनिरानश्चरूपास्तेन तु साध्योत्रयस्तमाः ॥ १८॥ इति श्वरभेदावलोकः ॥ स्वादुष्यं
 नं मुखे च न स्वदने सावरोचकः ॥ सपंधै च धाएथ क सर्वैः परोरुक् भयादिभिः ॥ १९॥ अरोचके मुखे न तदसंप्राप्तं न मंति ॥
 ॥ २०॥ इत्यरोचकावलोकः ॥ अत्यजीर्णपटुस्त्रितेन पित्तेन पित्तं श्वेतं कफेन च ॥ सर्वैश्चित्रं वमेऽर्भादीभसादिक्षणादपि ॥ २१॥

कासश्चासोऽन्यो दिष्ठा तस्मा वै चित्तमेव च ॥ रुद्धे गस्ते स्त रुश्चै वज्ञेया छेदरूप इवाः ॥ २२॥ इति श्वरव लोकः ॥ सतनं यः पि
 वेद्यारितत्त्वमिधिगच्छति ॥ पुनः कांक्षति तोयं यस्तं रुष्मार्दि तमादिशेत् ॥ २३॥ पित्तं तालुगते कुंडं सवातं कुरुते तेषां ॥ सास
 तथा पृथक् तैश्च क्षतामक्षयभाजनेः ॥ २४॥ मीतसि वधने वातात्पित्तांवा जाज्जतः कफः ॥ तस्मिं लीगाम जाधातात्क्षया
 भ्यां क्षतोद्भवाः ॥ २५॥ रसक्षया सरुसीदापद्राघाधि क्पतो न जा ॥ अथान्यसप्र लापा यदाह ल कफ वा विपात् ॥ २६॥
 इति रुष्मान्छासन्नासावलोकः ॥ अधपीतमयस्यानैः कुर्यात्पानात्पयांश्चतुः ॥ वमिर्मुर्छा ज्वरोदाह प्रलापश्च भ्रमो रुचिः ॥
 ॥ २७॥ रेकाश्च सारनिकरूपा नाजिनस्य लक्षणं ॥ वमो मत्वगतो दाहं सपीतास कोरा न्यापि ॥ २८॥ पानात्पयाजिनाव जो
 क इति ॥ भीशोक कामदुष्टानैः पूज्यादेश्चावधर्षणैः ॥ मरयंति मदे दोषा स्यादुन्मादास्ततो धता ॥ २९॥ अस्मिन्ने गिलदास्या
 दिह्रीधी स्वमविषययैः ॥ रस्य केथानोद्वेग भ्रमे रुन्मादमादिशेत् ॥ ३०॥ दोषैर्व्यस्तसमस्तैश्च विषासग्न्या सषड्विधा ॥ दोषा
 का पूर्ववच्छेक भिकमाद्यस्तु तत्कथा ॥ ३१॥ देवदेत्यपि शा ॥ चादिरक्षगंधर्वयक्षकाना ॥ पितृतश्च ग्रहेभ्यः स्युर्नुमादाः
 प्रोक्तलक्षणम् ॥ ३२॥ पाविम्यं देवदेवीशो भग्नत्वं सर्ववज्रनिः ॥ बहूभाक्तिर्दानगात्रे श्राद्धं श्येति तदा कृति ॥ ३३॥ कंपनिश्

केन वनिकुमादपतनादिभिः ॥ अथोदशेतिनेचनोन्मादाजानुजीवति ॥ ६५ ॥ इति उन्मादभनोतमादावलोकः ॥ दोषादेकप्रनशाया
 स्मृतौ सत्यामसमृतिः ॥ नराक्षतितमः केन कंपनेनादि वैरुतिः ॥ ६६ ॥ चतुर्धामोपयकसर्वैस्तेस्तकोपक्रमादिः ॥ रविपंचदशान्त्रिं
 शदिनेषु संकलेषुपि ॥ ६७ ॥ इत्यपस्मारावलोकः ॥ अरिणिवातजाभोगाभवंत्याक्षपकादयान् ॥ अतिप्रसिधात्क्रियतेनेष्टदं
 नानिरुद्भवे ॥ ६८ ॥ आक्षेपकौगाविक्षेपाषाणि जंघोरुपादरुक ॥ सरुङ्गभिरनोग्रथिरणीनावडमृत्रविद् ॥ ६९ ॥ प्रतेष्टिजोदरेच
 त्यासपुडानिर्यगुयिता ॥ अधमानं स्यादया आनंसाटोपमुदकैरसरुक ॥ ७० ॥ कफव्याकुलिते वाते प्रत्याध्मानं प्रजायते ॥ विण्म
 यभाय जंघीडाधोगतानुनिरुच्यते ॥ ७१ ॥ शुरोपस्थास्थितारुकचेयसुध्यं प्रतिनृनिका ॥ वक्त्री करोति वक्त्रार्थं वातश्चेत्सरुगा
 दिनः ॥ ७२ ॥ अशिमिस्त्रिभुवुकटिजानु जंघापदं यथा ॥ क्रोशशीर्षं जौनुशोथोविस्वाचिपदयो यथा ॥ ७३ ॥ रवां जस्यानुग्रहः सद्यः
 पंशुचमुभयोस्तयोः ॥ अनुज्जरस्तुर्ध्वं वातो नष्टवाकस्तुमृकतः ॥ ७४ ॥ कलायस्वं जसभवत्क्रमत्वेपतेनुयाः ॥ आश्लक्ष्मकयादो
 श्चेष्टया स्यादपवाहुकः ॥ ७५ ॥ विरुतंसंरुतं स्पं यकुर्यात्सदनुग्रहाः ॥ सर्वो गकांगरोगौ तोसवर्गिकांगराग्रहाः ॥ ७६ ॥ मुदुर्धनुर्वन्न
 मयेनोदयेचपनं चकाः ॥ जिह्वास्तंभमतेनाचपानवाक्पेपनि सताः ॥ ७७ ॥ वास्थयांतरायामौ बहिरंतश्चकर्षणात् ॥ स्वायुनामथ

॥ ७८ ॥

विज्ञेयोत्रणायो मोरुपातपाः ॥ ७९ ॥ नामस्थानानुपेक्षालिंगैः शेषान्विनिर्दिशेत् ॥ धृतिवातामया रुधा नृद्धा न्दीणमांसबलान
 लं ॥ ८० ॥ इति वातग्याधवलोकः ॥ अत्यधवादनविदास्यन्नादैः सरुषास्त्रजाः ॥ युज्यते चेन्मरुदुष्टतदा स्याद्वातयो शोणितं ॥ ८१ ॥
 दाहगौरवरुक्तेदकंडुवैवर्ण्यमंडलं ॥ सुस्पृष्टदं गसंकोचशोथं वातास्य लक्षणं ॥ मोहादाहज्वरास्वप्नपांगुज्यांगुज्यवैरुतं ॥ प
 रं ग्रहभ्रमास्फोटावातास्रोपद्रवानवा ॥ ८२ ॥ इति वातरक्तवलोकः ॥ ॥ युगपत्कुपिता वामवातौ स्वीयप्रकोपनैः ॥ आमवा
 तं जनयथमशोथं संधिरुग्रदं ॥ ८३ ॥ सर्वो गैकांगसंधिस्थिशोथान्निग्रहगौरवं ॥ ज्वरापाकारिमांघ्रं च नृत्मा चामानिला रुति ॥
 ॥ ८४ ॥ आमवानेधिके वातेतिरुक्दाहस्रपित्तः ॥ कफास्तैमित्यगुरुते सर्वलक्ष्मविदोषतः ॥ ८५ ॥ जाज्जान्त्रकुजनानादतृष्टद्वि
 हुमुचता ॥ ग्लंशयननाशोष्टोपद्रवा आमवातजाः ॥ ८६ ॥ इत्यामक्षतलोकः ॥ ॥ एकदेशेतिरुक्कृलानां विधान्यादिशोवना
 त् ॥ क्रुद्धैरुथकदं दसर्वदोषाश्चामातथापृथा ॥ पित्तान्तामौ चलाहस्तौ पार्श्वरुक्कुक्षिजं कफात् ॥ द्विजैः स्थानं द्विजिदोषं ग्लं
 चामसिंशयेरसात् ॥ ८७ ॥ वेदनानादमृष्टा चतृष्टुष्टे गौरवासुचिः ॥ कासश्चारश्चदिष्टान् च लस्यौ पडनादृ ॥ बलासप्रेत्युत
 स्थानात्पित्तेन मद्गृष्टिनः ॥ वायुभमादायकुरुते ग्लं जीर्यति भोजने ॥ ८८ ॥ इति शूलवलोकः ॥ ॥ वातविण्मृत्रजं शाशुक्षवा

५
 इतरमिदियैः ॥१३॥ तस्मात्कासनिशानां योदाहै वर्तसंभवः ॥१४॥ वातस्य रोधाधराध्मानमर्थविबुधिशोथरुक् ॥ च स्तामचस्य जंभा
 याः शिरोरुक्कदुजोभणु ॥१५॥ क्षवपुरिंदियग्लानिरुक्कारस्यानितासयः ॥ छर्दि कुपानां दियस्यानुमरिष्ठु नंदनादध्या ॥१६॥ रुशो
 तिनस्माकासश्चरुदकस्यापश्च जंभणं ॥ विट्वांतिमूलतदृग्लानिक्षेण्ययुक्तं यजेदमुं ॥१७॥ इत्युदावर्तावलोकाः ॥ रुदस्येतरं
 ग्रंथिसंचारियदिवाचलः ॥ कृतश्चोपश्चयवान्सगुल्ययं च धास्मृतः ॥१८॥ तस्य पंचविधं स्थानं पश्चैरुनाभिवस्तयः ॥ दोषैश्च
 स्ते समस्तेश्च स्त्रीणारक्तेन पंचमः ॥१९॥ जीर्णं ते वातजः कुप्येत्तास्मिन्जिर्यनिपित्तजः ॥ १७॥ क्लेदुकफजौ गुल्मसर्वदा सर्वदोष
 जा ॥ २०॥ प्रसवार्तिवपातानां कांक्षेयासात्म्यको जनि ॥ वायुस्तद्वत्तमादाय गुल्मनिर्मातिपित्तवत् ॥ २१॥ स्यंदने पिंडतो नांगैः स
 भ्रूलगर्भाचिदुक्क ॥ गुल्मोऽसौ जोचि किं सोमो मासेतुदधामे गते ॥ २२॥ आसमलविपासान् ॥ विद्वेषो ग्रंथिमुदुन ॥ जायते दु
 र्वलं च च गुल्मो मरणाय वै ॥ २३॥ इति गुल्मावलोकः ॥ दृष्ये चारसंदोषा विगुणा रुदयंगता ॥ रुदिषाडा प्रकुर्वन्ति रु
 द्रेणं न प्रचक्षते ॥ २४॥ सपंचधारुथदोषैः समस्तेश्च क्रमैरपि ॥ तस्मादोने भ्रमः शोधानाग्निस्तथा मुपइवाः ॥ २५॥ इति रु
 शेगावलोकः ॥ नाजस्य मध्ये मूले वा चोर्ध्वभागे सदा रुक् ॥ कणशश्चेत्त्रवे न्त्रे मूत्ररुच्छं तदुच्यते ॥ २६॥ मूत्ररुच्छाण्यष्ट ॥ २७॥

दोषाश्चरि विदुः शल्यशुक्रतः ॥ दोषैर्लिङ्गैरुक् सर्वैः ॥ रुच्छुरा रुदाह गौरवां ॥ २८॥ विधारं मूत्रमश्मया विदुः क्षोभाद्विदुः विगंधिवत् ॥ २९॥
 नरुते वा शल्येन रुच्छं स्यान्मूत्रवर्तनि ॥ ३०॥ तत्र रुद्धं मूत्रं कातु प्राप्ते लघुं परं त्यक्तु ॥ वास्ति मेहन रुक्कदाहटोपैः रुच्छं न सिध्य
 ति ॥ ३१॥ इति मूत्ररुच्छावलोकः ॥ नाजस्य मध्ये मूले वा चोर्ध्वभागे सदा रुक् ॥ कणशश्चेत्त्रवे न्त्रे मूत्ररुच्छं तदुच्यते ॥ ३२॥ मूत्रादिपुत्पादुषेन
 रुद्धा रुद्धा शनैः शनैः ॥ मरुतोऽस्य ज्येते मूत्रं मूत्रघातं सदा भवेत् ॥ ३३॥ इति मूत्रघातावलोकः ॥ वाते मूत्रगतं शुक्रं कफो
 वा शोपयेद्यदि ॥ तदश्मरिष्या क्रमशो गोपिते द्विवरोचकः ॥ ३४॥ रुक्नाभिश्चिबर्त्ति वास्ति मूर्ध्नि गोमेद गोपमो ॥ मूत्ररुच्छं दि
 र्णधारं चरश्चाश्मरि लक्षणं ॥ ३५॥ बालानां साष्टकं दोषैर्मृनां शुक्रभवाश्मरि ॥ नाभ्यं डशो धरुच्छं मुत्रवाचनया मृनिः ॥
 ॥ ३६॥ इत्यश्मर्यावलोकः ॥ ॥ मूत्रं मिश्रं केवलं वा शुक्रं मेदति चेन्मुदः ॥ सप्रेमलोत्रभेदस्तु मूत्रवर्णप्रभावतः ॥ ३७॥ आस्या
 रुखं स्य मसुरवं धीनि ग्राम्यो रकानो परसापयानि ॥ नवा नपानं गुडवेरुतं च प्रमेदुत्तुः कफरुच्य सर्वं ॥ ३८॥ जले रुक् सां
 सवशुक्रपिष्टला लागानैः सैकतसीतलास्ते ॥ मांजिष्टा रिडक काल नील क्षाराश्च मज्जे वनसे भवौष्ठाः ॥ ३९॥ साध्या कफोऽप्य
 शपितं ज्ञापय्या असाध्या पवनं शुमुक्ता ॥ समं क्रियत्यादिषमा क्रियन्ता नृणां स्य चाधयथा क्रमेण ॥ ४०॥ दोषप्रकोप

सभाबुद्धिनास्तिचिकित्सापरत्रसा॥५१॥ इति सूत्रकर्मविवेकः॥

चिन्तानिमेषहानामुपद्रवाः॥ शराविकषयिपुत्रिण्यं जलीचविदारिका॥५२॥ मसरिविना जालिन्यपि विडधिसर्पपि॥ नामा
सुरूपपिठका स्यादशोमास्तुपेक्षणात्॥५३॥ इति प्रमेहावलोकः॥ मेदस्तु वर्धते स्लेष्मादेन भिस्तेन नाभवेत्॥ सर्वकर्मा समर्थं
निम्बलक्ष्मिगुदरस्तनः॥५४॥ स्वभावदुर्बलोजोस्वेकपरोरोगादिदुर्बलः॥ मंदान्तेरहितैरेतैरुदराण्यनानि तु॥ प्रथक दोषैः स
मस्तैश्च शोथवद्वक्तोदकैः॥५५॥ वाताविदे संगर्होर्बलोदरव्यग्निमंदता॥ बध्नो धोवास्ति रुग्णदध्मानं सर्वोदरा रुतिः॥५६॥
रुक्मापित्तार्जुनादोषैः शिरास्पुरुदरे क्रमात्॥ दुष्टबुनखिदलो मार्तदूषिविपादिभिः॥५७॥ दूष्योदरं त्रिलिंगं स्यान्ताभिः रुध्वं
चित्तं सरुक्मं वमी जीर्णं चरं ह्रीं हं यं हृद्यं स्तनो मृतः॥५८॥ रुन्ताभिर्मध्ये निवृत्तं दुष्टं वचं त्रिजेपकं॥ वातेन न व
दिर्यानिन हृत्तुदमर्त्ति कृतः॥५९॥ अन्ताघागले वा मिश्रं मंत्रं जलं गुदात्॥ स्तेनो भेरधो कटं परिश्रायुदरं हि नतु॥
॥६०॥ स्तेरुपानादमेरं कादस्यं बुपि वतो हिमं॥ अंभुर्णादिपि प्ररम्य मधो नाभेदकोदरं॥६१॥ पक्षावद्धरुदं तद्वै सर्वं
जातोदकं तथा॥ प्रायोभवस्य भावाय छिन्नात्र चोदरं नृणो॥६२॥ इत्युदरावलोकः॥ अतिक्षारा म्लदुष्टो बुवि रुद्धे धि
मद्रवैः॥ पंचकर्माचि चारोघैः जायते श्वपथुर्नृणो॥६३॥ शिरातनु च वैवर्ण्यरोमो च्योरोधगौरवं॥ उष्मानवास्थितं च

॥६४॥

च सर्वस्य पथुलक्षणं॥६५॥ नवपातैः पृथक् दृष्टं सर्वघातादिपात्रसा प्रागुक्तलिंगैस्तैर्ज्ञेया^यथाहेतुसघातजा॥६६॥ विषजस
विषप्राणिदंशमूत्रमज्वादिभिः॥ उर्ध्वगामि नृणां पन्थामधोगामि भुरवास्त्रियं॥६७॥ उभयोर्वस्ति संजातः शोथो यंतिन संशयः॥
इति शोथावलोकः॥ वायुर्वक्षणतः प्राप्य मुक्ते मुक्कधरासिराः॥ प्रपीज्य दृष्टि कुरुते मुक्कयोः सकुरंदुकः॥६८॥ दोषास्त्रमे
दो मूत्रां चैः सगदः सप्तधामनः॥ रुग्णरुक्कंदो दोषेभ्यो स्यात् रुक्क स्फोटभागथ॥६९॥ मेदोजो कफवन्मौत्रो धनयस्त्रणा
सृजेत्॥ आघातादेर्मरुन्नीचा रुद्धं त्रैवं वक्षणादधः॥७०॥ अत्र दृष्टि करोत्यां चैव दचदध्वनि ध्वनिः॥ वंक्षणप्रथिम
निलकरोति वधनामकं॥७१॥ इति कुरदध्मावलोकः॥ पादशोथश्छीपदनैः प्रपक्वसर्वैः कफो व्वणैः॥ तत्कर्णकरने
त्रोदशिश्नानासा स्वपि कचिन्तु॥ इति छीपदावलोकः॥ प्राग्पमरुषः शोफकाप्यंगो स्फुटितस्तु सः॥ रूपं शोफप्रथक
सर्वे दोषास्त्रागंतु जंचनत्॥ विषमं पथ्यते वान्दिपि च जचचिरं चिरं॥ कफजः पित्तवरो थोरक्तागंतु समुद्रवौ॥७२॥ मे
दो मूत्रात् शोफकचक्रादिप्यचक्रं सर्वर्णता॥ मंदवेदनता चैतदमशोथस्य लक्षणं॥७३॥ आनिदाह रुजातोदचोष
भेदाविवर्णता॥ वस्त्रा चरश्च शोफश्च न्यमानस्य लक्षणं॥७४॥ शोवाण्यरुणगात्रत्वमस्य पादा रुति पुनः॥ रुक्पाक

॥ १७३ ॥ कंडुर्बल्यद्वास्तोदोरुक्चात्प्राप्त्यनिस्तता ॥ अत्राणाप्यनलनंपकशोथस्य
 लक्षणं ॥ १७४ ॥ इति व्रणशोषावलोकः ॥ शारिरांगंतुभेदेन द्विधा गंतुदोषजं ॥ परं रास्त्रादिजं चाथरोषैरुदाह गौरवं ॥ १७५ ॥
 रक्तस्रावोरक्तजेषां गंतुजंतं च पट्टिधं ॥ छिन्नभिन्नक्षतं विदं पिच्छितं च एमि त्यपि ॥ १७६ ॥ पात्रान्नभेदस्य व्यासर्वधचूर्ण
 नघर्षणात् ॥ स रास्ययंत्रणा सास्त्रबुद्धुं चटचटस्वनिः ॥ १७७ ॥ तद्ज्वरोन्मादरुज्जोदरे कदिक्कापतानकाः ॥ कंपच्छर्दिश्चास
 का सपक्षघात रुनेऽहः ॥ १७८ ॥ निरास्तंभो विसर्पश्चोपद्रवाषोऽशारुषः ॥ सर्वैरेतैर्व्रणः साध्यो याप्योऽथैश्वसुरवस्त
 नः ॥ १७९ ॥ इति शारिरांगंतु कव्रणावलोकः ॥ भग्नं द्विधा संधिकोऽभेदाषोऽहं चासंधिजं ॥ विवर्त्तितं तथोक्षितं तिर्यक्क्षि
 तं संधोपि च ॥ १८० ॥ विच्छिद्यमुपि एमिति कांडद्वादशाधा तु तत् ॥ आस्थिच्छेदो कर्कटाश्च कर्णाचूर्णितं पिच्छितं ॥ १८१ ॥ कांडभग्नं
 द्विधा छिन्नं वक्त्रात्पतितं तथा ॥ जागतं च स्फुटितं चैव यथास्वं लक्षयेत् ॥ १८२ ॥ इति भग्नावलोकः ॥ उपेक्षणादूरयाताज
 तिर्नाडिबयो व्रणः ॥ नाड्यव्रणः स विज्ञेयो स पूयक्लेददाहस्युक् ॥ १८३ ॥ इति नाड्यव्रणावलोकः ॥ गुगस्य च्छं गुलेक्षेत्रे पाश्च
 तः पिटिकांतिरुहः ॥ भिन्ना भगंदरो ज्ञेयो स तु पंचविधो मतः ॥ १८४ ॥ सरुक्लेदो नेकमुरवो वातात्स्या स तपोतनः ॥ उद्दिग्नीवस्तु

पिनेन परिस्त्राविकफेनसः ॥ १८५ ॥ रांबुकावर्त्तको नार्गं रुग्णा स्यान्निदोषतः ॥ शुक्रमुत्रवहोऽदुस्वावसाध्यौ द्यौर्गोभरां ॥ १८६ ॥ इति भ
 गंदरावलोकः ॥ गले कंदे रोश्च पथुरपाको गलगंडुकः ॥ मेदो वातकफे त्रेधा कंडुरुगौरवैव क्रमात् ॥ १८७ ॥ ग्रंथिकुनाप्योवांगे दो
 पास्रज्ज्वां समेदसः ॥ स एव पाक्पुं दस्युत्तदस्योऽहं सुहः स्त्रवेत् ॥ १८८ ॥ गंदमालागले नैर्केर्गं डैर्मेदकफोऽथितैः ॥ चिरपकिनरैरेव
 चिरस्यापचिका भवेत् ॥ १८९ ॥ इति गलगंदमालाचिविदावलोकः ॥ स्वपथुमुद्धृष्टिवद्वाहुरुगाद्यो विदधिर्द्विधा ॥ वस्तीरुच्छं क्रि
 म्मे ॥ बहिरंतः सपोऽहंतिः पथकं सर्वैरसृक्क्षुता ॥ १९० ॥ वायुः स पक्को वरुक्कवहं तरस्तु करो ससौ वस्तीरुच्छं क्रोच्छुदस्यार्थ
 बंधते स्तुमुक्कयोः ॥ १९१ ॥ पायावपानविदूरो धो कुक्षाव निलज्जारुजः ॥ नाभ्योऽदिक्का रुदिश्वाससिद्धिश्वासप्रवर्त्तते ॥ १९२ ॥ यक्ष
 त्सं च कसनं वंक्षणे तु कटिग्रहं ॥ स पक्को वामयेद्धर्वाभे सरे च येदयः ॥ १९३ ॥ नाज्जः साध्यः समर्थोऽपि विदधिर्भूर्यपद्वः ॥ वि
 दधिश्चि स्तनेरक्ता घोफरुक्कदादपाकश्चेत् ॥ १९४ ॥ इति विदुधवज्जलोकः ॥ विरुद्धाहारदुष्कर्म्मपंचकर्मापचारतः दुष्टस्त्री
 मद्यमांसां बुभुक्षे वाद्यैः कुष्टसंभवः ॥ १९५ ॥ कृपा लाघुद्वोरक्त रस्तरिद्रियवैलक्षणं ॥ पांशुव्यावव्यस्योऽप्यं च मदाकुष्टा रुतिश्चिरात् ॥
 ॥ १९६ ॥ कपालवातबहुक्षं पितादौ दुर्वरं च तत् ॥ कफोऽथितं मंडलं तैरुं जावत्का कणं सरुक् ॥ १९७ ॥ वातपित्तादक्षजिह्वा संकम्पता

॥६॥

रुणासितं॥ कफपित्तामुंडरीकुंडरीकदलोपमं॥ ५८॥ द्रुमं कंठिकासुकसर्पमंडलिकानतः॥ सत्तेनासितिमहाकुशनाभचर्म
भचर्मवत्॥ ५९॥ किणकः किटभं चर्मदलंतुदरणचनः॥ पाष्ठापाठयोः कडुरुग्निर्विचार्चिः स्वावतस्तुतैः॥ ६०॥ त्रैर्मदपार्श्व
जैः कच्छपाददरैर्विपादिका॥ सिधोर्ध्वदेकषणदं जलांनुप्रसमरुक्॥ ६१॥ रातासुखरुभिः स्वादरजसंशोणमंडलं॥
एककुण्डमच्छखंडोपमंचित्रं नतः सितं॥ ६२॥ इति कुशावलोकः॥ हस्तदंतनखाघातायोनिदोषादिभिर्मलाः॥ पृथक्त्वैवैत्रिणां कु
बुलिंगैः वर्तिष्यपंचमः॥ ६३॥ आस्थिशोथरुजादाहसंधिग्रमरुंसिच॥ केनोलोमप्रपानश्रवैवर्ण्यचोपदंशतः॥ ६४॥ ॥
इत्युपदंशावलोकः॥ वरटिदंतवत्छेयकंडुच्छर्दिज्वरप्रदा॥ ६५॥ इति पित्तनिमित्तास्युद्धर्दावपुषोवदिः॥ ६६॥ इत्युद्धर्दावलोकः॥
अविपाको कृमोद्धेदतिक्ताक्ताऽजारगौरव॥ रुकंठदाहसुचिभिरुद्धपित्तं वदेष्टिपक्व॥ ६७॥ इत्युद्धपित्तावलोकः॥ अति
दाहरुजारागस्त्रावरुआरतिप्रदाः॥ ६८॥ इत्युद्धपित्तविसर्पाः स्युः सर्वतः परिसर्पणः॥ ६९॥ इति कुडुग्रणविसर्पावलोकः॥ ॥ ६९॥
ज्वरच्छर्दित्रमाघास्युर्बालानां तुमसूरिका॥ पञ्चस्तस्तलदाशास्तानसिधं सनलक्षयात्॥ ७०॥ इति मतिमसरिकानिदा
नां॥ ॥ अग्निदाहादिविस्फोटाविस्फोटासुर्महारुजः॥ पृथक्कुंडसमस्तैस्तैरस्त्राच्चेति विषोपमा॥ ७१॥ इति विस्फोटावलोकः॥

पेगदामहोतासुक्तास्युक्तयोर्वाभिकेकपि॥ किं तु देहाग्निर्दोषादिलाघश्चक्षवः परं॥ ७२॥ क्षीराजसापृथक् दोषैर्जलास्त्रावोतिरोद
तं॥ शुद्धपाकस्य पाको च दंतोद्देदायदः परे॥ ७३॥ उर्ध्वपस्थैरपेदंस्तरवादेक्षिपेज्जात्रनमेत्ययः॥ जागर्तिरोदतिश्यावोग्रहृग्नस्तोर्भ
को रुशः॥ ७४॥ इति बालामयावलोकः॥ ॥ गर्भस्त्रावश्चमासास्यान्मासाद्यांतस्तनः परं॥ समूहगर्भोयं स्वस्थाश्रुतो न बहि
रापयेत्॥ ७५॥ गर्भस्थंदोविधिर्नाशो मृतो गर्भोपचारतः॥ विरेकनैत्यतः कं प ज्वराद्यैः समेनासिध्यासि॥ ७६॥ इति मूढगर्भो
वलोकः॥ अंगमर्दो ज्वरः कं पोपिपासगुरुगात्रतां॥ शोफशूलति सारैश्च मूनि कारोग लक्षणं॥ ७७॥ इति सतिरोगावलोकः॥
असृक् स्तुति स्यात्प्रदं योनेः स्त्रीणां मनार्त्तवत्॥ रुग्णमर्ददौर्बल्याक्षरुद्रपांडुत्वदाहलक्षणं॥ ७८॥ तत्र तुर्धा पृथक् सर्वै
र्दोषैः स्यादार्त्तचंपुनः॥ मन्त्रास्त्रदुल्यं यच्चोक्तं धौतं वा सो न रंजयेत्॥ ७९॥ इति प्रदरावलोकः॥ अति मवायशीलो यो
न च वाजीक्रियारतः॥ ध्वजभंगमयामोतिस्वसुक्तक्षयहेतुकं॥ ८०॥ अज्यशीतोस्मतेजः क्षुत्पिपासाश्रमरुक् सहः॥
पिंडकासंधिसिंधिपिण्डो हि न बुद्धिबलेद्रियः॥ ८१॥ पांडुराल्पतरस्तोयतुल्यरेताश्च ध्वजः॥ मंदवाग्निश्च दीनश्च शी
णशुक्रो नरो मत्तः॥ ८२॥ असाध्यसाध्यसदजमर्मछेदाच्च यद्रवेत्॥ साध्यानामि नरेषां च कार्यो वाजिक्रियाक्रमः॥ ८३॥ ॥

इति षोडशोऽवलोकः ॥ धूलिधूसार्कशः काल्मसीक्ष्णस्त्रीजागरादिभिः ॥ जडूषां जननस्यादिहूनानां स्पृष्टगामयः ॥ २३ ॥ इति मिरं पटलं का
 चं भिष्यदेधेपक्ष्मके ॥ पक्ष्मको कपोत्रणः कंदूयेत्याद्यानयनामयः ॥ २४ ॥ नेत्रकोपः पृथक् सर्वे स्तेरस्त्राभ्यान्पहेतुकं ॥ स्त्रो रोगभो
 धाद्यैरामः पक्ष्मस्तथोन्यथा ॥ २५ ॥ अव्यक्तंतिमिरं चैकमेकपटलीक्ष्णते ॥ काचिस्रक्ष्मां वरश्च नदो बोर्धमनेनतु ॥ २६ ॥ इति नेत्रामयाम
 यावलोकः ॥ करोनिविगुणो वायुर्मलसंसृष्टः ॥ धो + स्य कर्णयोः ॥ सकंदुपाकबाधिर्यं शूलत्वावादि कानादान् ॥ २७ ॥ इति कर्णरोगाव
 लोकाः ॥ अशोस्यस्त्रावपिडिकापृथक् स्त्रावश्च पीनसः ॥ प्रतिश्यायः छिद्रिका चेत्याद्यानासामयः स्मृतः ॥ २८ ॥ इति नासोरोग
 वलोकः ॥ सरक्तकुरुते श्लेष्मादंता रोरं दंतचालनं ॥ दौर्गंधं पिडिका पाको द्विजिह्वादीनां दान्मुखा ॥ २९ ॥ द्विजिह्वा मौघशिरा
 दाक्ष्मोन्मादासुचिज्वरैः ॥ श्वासहिक्कादंतदुर्घं जानियात्क्षणवरं विषं ॥ ३० ॥ दृग्बैवर्ण्यं च शोथाभ्यां केदारेकतमो भ्रमैः ॥
 निशक्षीरारसनामौल्येभ्योऽपि विषं वदेत् ॥ ३१ ॥ विदंतु यश्चिकेनां गंज्वलदंगारभाभवेत् ॥ सरागरु कर्मोदमन्यत्तथा
 स्वविषमुन्नयेत् ॥ ३२ ॥ इति विषावलोकः ॥ अकालपतितं पीडुः सूर्यावर्तार्द्धभेदकाः ॥ इडुलुमं केन कं पातां इत्याद्यास्पुः शिरा
 गदाः ॥ ३३ ॥ इति शिरोरोगावलोकः ॥ अनिविस्तरपुस्तकपाठदृष्टप्रविहस्ततया धृतभूरिप्रियां नयनान्तरदृष्टिपथरुतं भिषजामिर
 मं है जनमस्तुमुदे ॥ ३४ ॥ चकारचतुरोचिन्तं यदिदमग्निवेशं जननं परोपक्ष्मतयेरुतीपरमिदं रुजो ज्ञापकं ॥ ततः समुद्भिः सदा सुष्ठु नरादिभि
 स्तुष्यतां तुषारगिरिकन्यकापरिवृतसयोचितकृतः ॥ ३५ ॥ इत्याग्निवेशविरचिते श्रीनिदानस्थाने जनं समाप्तं ॥ ॥ श्रीभवा निशं करार्पणमस्तु ॥